

Σημείωμα της έκδοσης

Το 1982 οι εκδόσεις Α/συνέχεια ξεκινούν τη δραστηριότητά τους με την έκδοση της Εισαγωγής των Βάσεων Κριτικής της Πολιτικής Οικονομίας (Grundrisse), του περίφημου έργου στο οποίο ο Καρλ Μαρξ διαπραγματεύεται, εφαρμόζοντας τη διαλεκτική μέθοδο, τα βασικά ζητήματα της πολιτικής οικονομίας. Η συγκεκριμένη έκδοση, ως αφητηρία του εγχειρήματος, δεν είναι σε καμία περίπτωση τυχαία. Όπως δεν είναι τυχαία και η συνέχεια το 1983: τη χρονιά αυτή γίνεται η δεύτερη έκδοση της Εισαγωγής, αλλά και η πρώτη έκδοση της Εκλογής από τις Grundrisse, ενώ ακολουθούν τα Αποτελέσματα του άμεσου προτοσές παραγωγής (VI ανέκδοτο κεφάλαιο). Η αντίληψη που διαπερνάει την έκδοση έργων που για διάφορους λόγους δεν είχαν γίνει γνωστά στο αριστερό κοινό της χώρας μέχρι τότε, είναι ότι η εκδοτική δραστηριότητα πρέπει να συνδυαστεί με τα ζητήματα της γενικής προετοιμασίας και στο επίπεδο της θεωρίας: κρίση - αναδιάρθρωση, μετάβαση - παλινόρθωση, ο κόσμος την περίοδο 1950-1990, διαλεκτική και μαρξισμός, αφομοίωση της πείρας του κομμουνιστικού κινήματος. Τα εισαγωγικά κείμενα της εκδοτικής ομάδας, στα οποία μπορεί να ανατρέξει σε κάθε περίπτωση ο αναγνώστης, περιγράφουν με σαφήνεια αυτό το πλαίσιο.

Οι τρεις αυτές εκδόσεις κειμένων του Μαρξ ανέδειξαν παράλληλα το σημαντικό μελετητικό και μεταφραστικό έργο του Γιάννη Χοντζέα. Ο Γιάννης Χοντζέας, στην προσπάθειά του να αναμετρηθεί με τα ζητήματα της αμφισβήτησης του μαρξισμού, όπως παρουσιάζονταν μέσα στις συζητήσεις και τις αντιπαραθέσεις εκείνης της εποχής, προχώρησε στη μετάφραση των Βάσεων Κριτικής της Πολιτικής Οικονομίας (Grundrisse), ώστε να αποτελέσουν ένα χρήσιμο εργαλείο για την ανασύνθεση και εμβάθυνση στον επαναστατικό μαρξισμό.

Στα εισαγωγικά σημειώματα των δύο εκδόσεων (1982 και 1983), αλλά και στο ανέκδοτο μέχρι σήμερα κείμενό του που περιλαμβάνουμε στην παρούσα έκδοση ως Πρόλογο, ο Γιάννης Χοντζέας δίνει ξεκάθαρα το στίγμα του δύσκολου εγχειρήματος: Οι Grundrisse αποτέλεσαν το εργαστήριο της συγγραφής του Κεφαλαίου, αλλά επιπρόσθετα πραγματεύονται ζητήματα που δεν στάθηκε δυνατό να περιληφθούν στο Κεφάλαιο. Κάτι που βρίσκεται στον αντίποδα των προσπαθειών ποικίλων «αναγνώσεων» που έγιναν κατά τις δεκαετίες 1950-1980 για την αντιπαράθεση του Μαρξ των Grundrisse στον Μαρξ του Κεφαλαίου. Ο Χοντζέας απαντάει σε αυτές τις απόψεις, επιλέγοντας τα αποσπάσματα εκείνα των Grundrisse τα οποία κυρίως αποτέλεσαν αντικείμενο συζήτησης στο επαναστατικό κίνημα —και όχι μόνο— της Δυτικής Ευρώπης κατά την εικοσαετία 1960-1980, προβάλλει τις βασικές έννοιες που πραγματεύεται ο Μαρξ στο έργο αυτό, παρουσιάζει τις περιπέτειες των Grundrisse από τη στιγμή που είδαν το φως της δημοσιότητας, καθώς και την πολλαπλή τους εκμετάλλευση. Ας σημειωθεί ότι η πρώτη ολοκληρωμένη και προσεγμένη έκδοση των Grundrisse στα ελληνικά πραγματοποιήθηκε λίγο αργότερα, το 1989-1992, από τις εκδόσεις Στοχαστής σε τρεις τόμους, σε μετάφραση του Διονύση Διβάρη.

Από την έκδοση της Εισαγωγής και της Εκλογής από τις Grundrisse πέρασαν 26 ολόκληρα χρόνια, περίοδος μέσα στην οποία συντελέστηκαν τεράστιες αλλαγές και ανατροπές, με κορυφαία την κατάρρευση των χωρών

του υπαρκτού σοσιαλισμού από το 1989. Στο όνομα της αντιμετώπισης της παρατεταμένης παγκόσμιας οικονομικής κρίσης, από τις αρχές της δεκαετίας του '70, πραγματοποιήθηκαν μεγάλες ανακατατάξεις και ανατροπές στην παραγωγική διαδικασία, στη διαχείριση της εργατικής δύναμης και στο εποικοδόμημα. Οι αλλαγές αυτές ήταν τόσο βαθιές και ριζικές που ξεπερνούσαν τις συνηθισμένες απαντήσεις του κεφαλαίου στις κρίσεις του και έδωσαν σαν αποτέλεσμα μια μεγάλη αναδιάρθρωση του καπιταλιστικού συστήματος. Η είσοδος στον «μετακομμουνιστικό» κόσμο μετά το 1990 μαρτυρεί την εμπλοκή στην αναδιάρθρωτική πορεία ολόκληρου του «σοσιαλιστικού» κόσμου αλλά και το πόσο είχαν προχωρήσει οι διαδικασίες της «κατάρρευσης» - παράδοσης. Το ρήγμα που άνοιξε στον κόσμο η Οκτωβριανή Επανάσταση το 1917, έκλεισε και πάνω του οικοδομήθηκε η νεοσταζική πραγματικότητα και ο παγκοσμιοποιημένος καπιταλισμός.

Ωστόσο, ο «μετακομμουνιστικός κόσμος» δεν απαλλάχτηκε από τις σύμφυτες αντιθέσεις του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής. Άσα-ίσα, πολύ σύντομα αποδείχθηκε πως οι «ανάσες» που πήρε με την αναδιάρθρωση δεν ακύρωσαν την κρίση αλλά την επανέφεραν στο προσκήνιο πιο παγκοσμιοποιημένη, πιο βαθιά, πιο γενικευμένη. Ούτε απαλλάχθηκε από τους πολέμους και την τάση να απορρίπτεται, να εξοστρακίζεται όλο και μεγαλύτερη μάζα εργαζόμενων από την παραγωγική εργασία και να είναι αναγκαία η καταστροφή τεράστιων παραγωγικών δυνάμεων για να διαιωνίζονται οι καπιταλιστικές σχέσεις παραγωγής.

Σήμερα πολλοί μιλούν για «επιστροφή του Μαρξ» για να εξηγήσουν το νέο μεγάλο επεισόδιο της γενικής κρίσης. Πολλά εξώφυλλα έγκυρων αστικών περιοδικών κοσμούνται με τον Κ. Μαρξ και διάφοροι οικονομολόγοι ομολογούν πως είχε δίκιο σε πολλά για την κατανόηση και περιγραφή της κρίσης. Σε ολόκληρο τον κόσμο οι πωλήσεις των έργων του αυξάνονται. Ο Μαρξ επανεφεύρισκεται ως αναλυτής του καπιταλισμού, αλλά αποκρύπτεται ως κριτής του και κυρίως ως επαναστάτης...

Πιο σωστά, αντί για «επιστροφή του Μαρξ», θα έπρεπε να μιλάμε για «επιστροφή στον Μαρξ», στην ουσία του μαρξιστικού έργου στο σύνολό του. Γιατί μόνο αυτή η «επιστροφή» μπορεί να μας εξοπλίσει πολιτικά και επιστημονικά για την μελέτη της σύγχρονης πραγματικότητας. Οι Grundrisse συμβάλλουν σε μεγάλο βαθμό στην κατανόηση και στην εμβάθυνση πολλών ζητημάτων για τον καπιταλιστικό τρόπο παραγωγής, τις αντιθέσεις του, τις κρίσεις του. Όμως, η «επιστροφή στον Μαρξ» και ειδικά μέσω των Grundrisse επιβάλλεται και για έναν άλλο σοβαρότατο λόγο. Ο «μετακομμουνιστικός» κόσμος θέτει πολλά ζητήματα προς εξέταση για το τι ήταν ο σοσιαλισμός, τι ήταν ο «υπαρκτός σοσιαλισμός», πού απέτυχε και γιατί. Όπως τονίζει ο Γιάννης Χοντζέας, «οι Grundrisse βοηθάνε ακόμα περισσότερο στην κατανόηση του εσωτερικού μηχανισμού του καπιταλισμού και επομένως, στο ριζικά διαφορετικό χαρακτήρα της μετάβασης στον κομμουνισμό σε σχέση με τις προηγούμενες μεταβάσεις. Η δυνατότητα κατανόησης και μέσα από τις Grundrisse της ιδιαιτερότητας της σχέσης - κεφάλαιο βοηθάει στην απόρριψη εκείνων των προσαρμογών που συντελέστηκαν σαν αναγκαίες και απαραίτητες στην ιστορική πορεία μετάβασης στο σοσιαλισμό. Οι τέτοιες προσαρμογές όμως, εκείνες που δεν ήταν ούτε αναγκαίες ούτε απαραίτητες για τη μετάβαση στο σοσιαλισμό, θεωρήθηκαν σαν τέτοιες για τη δικαιολόγηση της μεγάλης προσαρμογής».

Η σημερινή ενιαία έκδοση της Εισαγωγής και της Εκλογής των Βάσεων Κριτικής της Πολιτικής Οικονομίας καθιστά πιο εύχρηστη και προσιτή στο ευρύ αναγνωστικό κοινό την αναδρομική και αναφορά σε ένα σημαντικό έργο που συνοψίζει τις οικονομικές μελέτες του Μαρξ σε διάστημα δεκαπέντε χρόνων, αποτελεί την «πρώτη γραφή» του Κεφαλαίου και αποτυπώνει τη μαρξιστική σκέψη στη γέννησή της. Ο Μαρξ συνέγραψε τα επτά τετράδια του χειρογράφου των Βάσεων Κριτικής της Πολιτικής Οικονομίας σε δύσκολες συνθήκες, στο διάστημα μεταξύ Οκτωβρίου 1857 και Μαρτίου 1858, με αφορμή την κρίση του 1857, προκειμένου να προλάβει να ξεδιαλύνει τις βασικές γραμμές των οικονομικών του μελετών πριν από την επανάσταση που ο ίδιος θεωρούσε πιθανό ότι θα ξεσπούσε ως επακόλουθο της κρίσης.

Τα τρία εισαγωγικά σημειώματα του Γιάννη Χοντζέα —το ένα ανέκδοτο μέχρι σήμερα— αποτελούν αναπόσπαστο κομμάτι της έκδοσης, καθώς θέτουν το πλαίσιο της συζήτησης για τα θέματα που πραγματεύονται οι Grundrisse. Μελετώντας τα, διαπιστώνει κανείς πόσο η ανάλυση του Χοντζέα αντέχει ακόμη στο χρόνο...

Το νέο κίνημα που αναπτύσσεται σε ολόκληρο τον κόσμο, κάτω από πρωτόγνωρες συνθήκες και χωρίς τα εφόδια που υπήρχαν στο παρελθόν, έχει πολλά να κερδίσει από το μαρξιστικό έργο και ειδικά από τις Grundrisse. Σε τρία βασικά επίπεδα: στην κατάκτηση της διαλεκτικής, στην κατανόηση της ουσίας του καπιταλιστικού συστήματος και στο τι σημαίνει η υπέρβασή του, ο κομμουνισμός.

Έτσι δεν πρόκειται για μια απλή επιστροφή στα κείμενα. Η «επιστροφή στον Μαρξ» έχει νόημα μόνο σαν «επιστροφή στο μέλλον», σαν συνειδητή προσπάθεια μετασχηματισμού της υπάρχουσας κατάστασης πραγμάτων.

Με την έκδοση αυτή θέλουμε να επιμείνουμε στην επικαιρότητα του κομμουνισμού, η οποία «όσο κι αν απωθείται, διαστρέφεται ή γελοιοποιείται, είναι το μεγάλο δίδαγμα που βγαίνει για όποιον μελετήσει σε βάθος το πλήθος από τα όποια φαινόμενα αμφισβητούνται, ερμηνεύονται έτσι ή αλλιώς, αναθεματίζονται ή προβάλλονται. Και η επικαιρότητα αυτή θα παραμείνει σαν μια αντικειμενική απαίτηση όσο παρατείνονται και περιπλέκονται τα προβλήματα που εμφανίζονται σαν αδιέξοδα της σημερινής εποχής. Και με αυτήν θα αναμετρηθούν οι γενιές του σήμερα και του αύριο».

Οι γενιές του τότε φαίνεται ότι αναμετρήθηκαν με αυτήν, άνοιξαν, όπως άνοιξαν, δρόμους. Η μεταπολεμική γενιά και ιδιαίτερα η γενιά του «μετακομμουνιστικού» κόσμου είδαν —και μάλιστα με δραματικό τρόπο— πού οδηγεί η «ακύρωση» αυτής της απαίτησης, ενώ για τις γενιές του σήμερα και του αύριο η ανάγκη αυτής της αναμέτρησης αναβλύζει μέσα από τη σύγχρονη αναγκαιότητα και τα αδιέξοδα του καπιταλισμού.

Μάρτιος 2009

Εκδόσεις Α/συνέχεια

Πρόλογος*

Η αμφισβήτηση του μαρξισμού της επανάστασης ή ο σύγχρονος θεωρητικοποιημένος κυνισμός απαιτεί να κριθεί ο μαρξισμός σαν θεωρία και σαν κίνημα «από τα έξω», δηλαδή με γνωστικά κριτικά εργαλεία που δημιουργήθηκαν έξω και σε αντίθεση με το μαρξισμό. Κι αυτά είναι όσα προϋπήρξαν του μαρξισμού και όσα δημιουργήθηκαν μετά την εμφάνισή του.

Αυτή είναι η μία πλευρά του ζητήματος. Η άλλη πλευρά είναι η αμφισβήτηση του μαρξισμού της επανάστασης ή ο σύγχρονος θεωρητικοποιημένος διπρόσωπος κυνισμός που ενεργεί «μέσα από το μαρξισμό». Που εξωτερικά στη μορφή κατακρίνει όσους χρησιμοποιούν εργαλεία έξω και σε αντίθεση με το μαρξισμό ενώ στην ουσία, στην πράξη χρησιμοποιεί για τις πραγματικές του ανάγκες (οικονομική ανάπτυξη π.χ. στον «υπαρκτό σοσιαλισμό») τα ίδια εργαλεία που χρησιμοποιεί η άλλη πλευρά.

Υπάρχουν οι οπαδοί της μίας ή της άλλης πλευράς που δεν έχουν συνειδητοποιήσει την ουσία του ζητήματος και που δέχονται άλλοτε έμμεσα, άλλοτε άμεσα τις επιδράσεις τέτων συστημάτων αμφισβήτησης θεωρητικοποιημένου κυνισμού είτε με τη «θετική» του διπρόσωπη μορφή («αυτά είναι τα εφικτά, αυτά γίνονται») είτε με την «αρνητική» μορφή («να ξαναρχίσει η ιστορία, γιατί ο δρόμος της επανάστασης είναι λάθος δρόμος και οι ήρωες κουράστηκαν»).

Κεντρικό αντικείμενο στην αμφισβήτηση ή την αμφισβητισιακή «υπεράσπιση του μαρξισμού» είναι η μαρξιστική διαλεκτική. Σε κάθε στροφή της ιστορίας στα τελευταία 100 χρόνια, αυτή πάντοτε γινόταν ο στόχος της κριτικής και από κει —είτε από υπερασπιστές είτε από κριτικούς— οι κάθε είδους προσαρμογές, είτε προς την κατεύθυνση της «στανταροποίησης» της είτε προς την κατεύθυνση της «υπέρβασής» της.

Η «Εισαγωγή» που τυπώθηκε, αποτελεί το εργαστήριο του *Προλόγου στην Κριτική της Πολιτικής Οικονομίας*, που εκδόθηκε το 1859. Αλλά το «εργαστήριο» είναι και απόδειξή της. Η παράγραφος από τον Πρόλογο «... στην κοινωνική παραγωγή της ζωής τους, οι άνθρωποι έρχονται σε σχέσεις καθορισμένες, αναγκαίες, ανεξάρτητες από τη θέλησή τους, σε σχέσεις παραγωγικές, που αντιστοιχούν σε μια ορισμένη βαθμίδα ανάπτυξης των υλικών παραγωγικών τους δυνάμεων. Το σύνολο των παραγωγικών αυτών σχέσεων αποτελεί την οικονομική δομή της κοινωνίας, την πραγματική βάση που πάνω σ' αυτήν υψώνεται ένα νομικό και πολιτικό οικοδόμημα, που σ' αυτό αντιστοιχούν ορισμένες μορφές της κοινωνικής συνείδησης. Ο τρόπος παραγωγής της υλικής ζωής καθορίζει γενικά την κοινωνική, πολιτική και πνευματική διαδικασία της ζωής. Δεν είναι η συνείδηση των ανθρώπων αυτό που καθορίζει το ΕΙΝΑΙ τους, μα αντίστροφα, το κοινωνικό τους ΕΙΝΑΙ είναι αυτό που καθορίζει τη συνείδησή τους. Σε ορισμένη βαθμίδα της ανάπτυξής τους, οι υλικές παραγωγικές δυνάμεις της κοινωνίας έρχονται σε σύγκρουση με τις παραγωγικές σχέσεις που υπάρχουν ή, πράγμα που είναι η νομική μόνο διατύπωση, με τις σχέσεις ιδιοκτησίας που μέσα σ' αυτές είχαν ως τότε κινηθεί. Από μορφές ανάπτυξης των παραγωγικών δυνάμεων οι σχέσεις αυτές . μετατρέπονται σε δεσμά τους. Τότε αρχίζει μια εποχή κοινωνικής επανάστασης...» κλπ., που αποτέλεσε και αποτελεί για τη μία πλευρά «μνημείο» εξελικτικής και μηχανιστικής ερμηνείας της ιστορίας, για την άλλη πλευρά οδηγό για την εύκολη

* Ο Γιάννης Χοντζέας είχε δώσει το κείμενο αυτό στην εκδοτική ομάδα Α/συνέχεια το 1982 για συζήτηση. Η δημοσίευσή του σε αυτή την έκδοση συμπληρώνει την άποψή του για τις Grundrisse και τη σημασία τους.

και άκοπη ερμηνεία των κοινωνικών φαινομένων (αυστηρές απαιτήσεις του ιστορικού υλισμού λ.χ.), αποτελεί τη συνοπτική, συμπυκνωμένη έκφραση αυτού που θα αποδείχονταν στη συνέχεια.

Οι χειρουργικές ή «μικροβιολογικές» αντιπαραθέσεις της «Εισαγωγής» στον Πρόλογο («δύο χωριστές αντιλήψεις») δικαιολογούνται ακριβώς από το ότι, είτε στο όνομα του Μαρξ είτε «έξω από τον Μαρξ», απομακρύνονται από αυτό που απαιτεί κάθε μέθοδος προσέγγισης ενός αντικειμένου: την ολόπλευρη, συνολική εξέτασή του από μια άποψη που πρέπει να στέκεται στις πραγματικές ανάγκες προώθησης της Πράξης.

Το ζευγάρι «παραγωγικές δυνάμεις - παραγωγικές σχέσεις» δεν ακρωτηριάζεται σε αυθυπόστατες, χωριστές, ανεξάρτητες ενότητες με τον καθαγιασμό της δασκαλιστικής ανάγνωσης του Προλόγου. Η αντιστοιχία δεν νοείται χωρίς την ύπαρξη κάποιου που αντιστοιχεί σε κάτι άλλο. Έτσι η «Εισαγωγή» και ο Πρόλογος προϋποθέτουν ο ένας τον άλλο.

Υπάρχουν ορισμένες κοινότητες αλήθειες που ξεχνιούνται αρκετά σήμερα. Μια απ' αυτές είναι πως η εξέλιξη των πραγμάτων στη διάρκεια του αιώνα μας οδήγησε σε συσσωρεύσεις προβλημάτων που περιμένουν μια απάντηση. Με άλλα λόγια: υπάρχει περισσότερο από κάθε άλλη φορά η ανάγκη να προσδιοριστούν τα πραγματικά νέα προβλήματα που προβάλλει η σημερινή εποχή. Έχουν επισημανθεί πολλές φορές από πολλές πλευρές ποια είναι αυτά τα νέα φαινόμενα. Και φυσικά δεν υπάρχει σύμπτωση στις επισημάνσεις. Γιατί αν υπήρχε, τότε θα είχε διανυθεί ο μισός και πλέον δρόμος. Και τούτο γιατί η λογική που έχει υιοθετηθεί, είναι από τη μία εκείνη που κάνει να συμπίπτει η φαινομενική έκφραση του προβλήματος με την ουσία του ίδιου του προβλήματος. Και σε αυτό βρίσκεται η «έξω από τον Μαρξ» εκτίμηση της σημερινής εποχής. Π.χ. ο πατέρας του ρεβιζιονισμού Μπερνστάιν θεωρούσε αυτό που σήμερα επαναλαμβάνεται κατά κόρο, σαν «παγίδα» της διαλεκτικής. Έτσι στην «Εισαγωγή» ο Μαρξ μιλάει για το συγκεκριμένο της σκέψης. Θα μπορούσε να αποδοθεί και με την έκφραση που προτιμάνε άλλοι «αφηρημένα προσδιορισμένο» ή «αφαιρετικά συγκεκριμένο». Να την η παγίδα: πώς μπορούν να «λειτουργήσουν» δύο λογικές κατηγορίες που δεν «κολλάνε»... και από δω η «επιστροφή στον Καντ» κλπ. κλπ.

Το «συγκεκριμένο της σκέψης» ή «αφηρημένα προσδιορισμένο» ή «αφαιρετικά συγκεκριμένο» «μυρίζει» μεταφυσική για πολλούς άλλους. Κι όμως, έτσι «παράγεται» η θεωρία που γι' αυτήν τόσος λόγος γίνεται σε πολλούς κύκλους.

Λέει στην «Εισαγωγή» ο Μαρξ: «το συγκεκριμένο είναι σύνθεση πολλών προσδιορισμών». Ο Λένιν στα Φιλοσοφικά Τετράδια το αναλύει αυτό: «ν' αγκαλιάσει την πολλαπλότητα, πολυμορφία κλπ. του φαινομένου». Αυτά το 1915... και το 1917 η έμφασή του στο γνωστό στίχο του Γκέτε «το χρώμα της θεωρίας είναι γκρίζο, πράσινο, είναι το δέντρο της ζωής». . .

Να λοιπόν η παγίδα της διαλεκτικής. Ο ορθολογισμός του 18ου αιώνα, που ανασταίνεται μαζί με το αντίθετό του, τον αντιορθολογισμό του 19ου αιώνα, οι λειτουργούσες (operoire) λογικές κατηγορίες κλπ., που απορρίπτουν τέτιες «παγίδες». Για να ξανάρθουμε στα προβλήματα της εποχής μας: ο Μαρξ με το «συγκεκριμένο της σκέψης» ή «αφαιρετικά συγκεκριμένο» μας ανοίγει το δρόμο για να δουλέψουμε, να προσπαθούμε να «αγκαλιάζουμε» αυτό το πλουσιότερο, πιο πολύμορφο συγκεκριμένο φαινόμενο με την αφαίρεση. Αλλά αυτή η «αφαίρεση» δεν είναι τίποτα αν δεν αντιστοιχεί σε κάτι άλλο... χωρίς αυτό το «άλλο», δεν υπάρχει «παραγωγή θεωρίας», αλλά και το «άλλο» δίχως την αφαίρεση οδηγεί στην υπέρβαση της «παγίδας» της «μεταφυσικής» του Μαρξ, της «δόλιας» διαλεκτικής, δηλαδή στη σύμπτωση φαινομένου - ουσίας.

Επομένως, το σημερινό «συγκεκριμένο», δηλαδή η πολυπλοκότητα των προβλημάτων, το πλάτος των συσσωρεύσεων κλπ. του σημερινού κόσμου για να «νοηθεί», να γίνει δηλαδή αφαιρετικά συγκεκριμένο, χρειάζεται να χρησιμοποιηθούν τα γνωστικά όργανα, δηλαδή οι νόμοι, οι λογικές κατηγορίες κλπ. Αν αυτές αγκαλιάζουν άμεσα το συγκεκριμένο δεν θα υπήρχε επιστήμη, λέει στο Κεφάλαιο ο Μαρξ. Όμως αυτό διακηρύχεται σαν η απόδειξη πως πρέπει να πάμε «έξω από τον Μαρξ»...

Και μια άλλη πλευρά του ζητήματος. Και ο Λένιν στα Φιλοσοφικά Τετράδια και ο Μάο πιο επίμονα τόνιζαν τούτο το γεγονός: Στον τομέα της γνωσιοθεωρίας ο μαρξισμός έχει να κάνει πολλή δουλειά για να αντιπαρατεθεί στον ιδεαλισμό και στη μεταφυσική. Γιατί ο μαρξισμός είναι μια νέα θεωρία, ενώ ο ιδεαλισμός και η μεταφυσική έχουν μια παράδοση χιλιετηρίδων κι επομένως έχουν δουλευτεί, οργανωθεί, έχουν οικοδομήσει σε όλους τους τομείς. Επομένως, ο συσχετισμός δυνάμεων στον τομέα της θεωρίας είναι εύλογο πως, για ν' ανατραπεί, χρειάζεται «δουλειά». Βέβαια αυτό το έχουν επαναλάβει πολλοί. Αλλά πώς το εννοούν; Το βλέπουμε: είτε με εισβολή της λογικής του 18ου αιώνα στο όνομα των απαιτήσεων των καιρών, είτε με ενέσεις φροϊδισμού, στρουκτουραλισμού κλπ.

Σχετικά με τις Grundrisse συνολικά

Επιχειρήθηκε μ' αυτές από τα «αριστερά» η αποκόλλησή τους από το μαρξισμό και η συγχώνυσή τους με σχολές «έξω από τον Μαρξ» και αυτό αποτελεί μια πλευρά χαρακτηριστική. Επί 10-15 χρόνια στη Δυτική Ευρώπη κράδαιναν τις Grundrisse οι ίδιοι που πριν λίγα χρόνια κράδαιναν το Μικρό Κόκκινο Βιβλίο... Τώρα οι περισσότεροι, μην έχοντας τι να κουνήσουν, πάνε «έξω από τον Μαρξ». Αυτή βέβαια είναι η μία πλευρά. Η άλλη είναι η προσπάθεια εμβάθυνσης των Grundrisse σε σύνδεση με τη διαλεκτική. Δεν μπορούμε να στεκόμαστε στους «επώνυμους» μονάχα. κι εδώ συνέβηκε αυτό που έλεγε ο Λένιν το 1915 και που έχει προκαλέσει τόσα σχόλια: «Δεν μπορεί κανένας να καταλάβει τον πρώτο τόμο του Κεφάλαιου χωρίς να έχει μελετήσει τη Λογική του Χέγκελ προηγούμενα. Πενήντα χρόνια κανένας δεν κατάλαβε τον Μαρξ... »

Τι σήμαινε αυτό: Πως ο Μαρξ στα χέρια εκείνων που τον διάβαζαν γινόταν προωθητής του αιώνα των φώτων, ο δαρβινιστής εξελικτικιστής. Με τη διαφορά τώρα πως η ρήξη έγινε από τους «επώνυμους» αντίστροφα: το πιο πλούσιο φαινόμενο από το νόμο* έγινε κατάδυση στα άδυτα της «αβύσσου» της ανθρώπινης φύσης. Έτσι, οι «νέοι φιλόσοφοι» στη Γαλλία ανακαλύπτουν τον Χάιζενμπεργκ και εφαρμόζουν μανιόδικα την απροσδιοριστία του στα κοινωνικά φαινόμενα (και εδώ ιδέ τους κοινωνιολόγους του «εδώ και τώρα») και όλες οι σχολές λύνουν το δίλημμα: δεν κολλάει η «σύζευξη» λογικά του πλούσιου, συγκεκριμένου (φαινομένου) - νόμος. Και γι' αυτό δεν μπορούμε να θεωρούμε πως ο κόσμος κλείνεται στους επώνυμους. Σε όσους μπορούν να γράφουν, να τυπώνουν αυτά που γράφουν, να διαδίδουν αυτά που γράφουν. Και σίγουρα υπάρχουν πολλοί ανώνυμοι που με τη μελέτη τους και τη δράση τους, την όποια μελέτη και δράση, προσπαθούν να συσσωρεύσουν «αντικειμενικά και υποκειμενικά» τους όρους για μια πραγματική τοποθέτηση των προβλημάτων της σημερινής εποχής και επομένως για την «ανακάλυψη του αντικειμενικού νόμου της ταξικής πάλης στην εποχή μας».

* Σ.τ.ε.: Αναφέρεται στη φράση του Λένιν «το φαινόμενο είναι πιο πλούσιο από το νόμο» (Φιλοσοφικά Τετράδια).

Πιο ειδικά για τις Grundrisse

Τα σημεία - κλειδιά που επισήμαναν και σχολίασαν και προέκτειναν και υπερέβηκαν όλες οι σχολές είναι: το κομμάτι χρήμα αξία - σχέση χρήμα στις πρώτες 100 σελίδες του κειμένου. Το κομμάτι για το πάγιο κεφάλαιο μηχανές - αυτοματοποίηση - τάση του κεφάλαιου για αυτοαναίρεσή του (δηλαδή, η ανάπτυξη της τάσης υπέρβασης της βάσης του) - αξία - ελεύθερος χρόνος. Οι όροι για τη δημιουργία του. Καπιταλισμός - κομμουνισμός και ελεύθερος χρόνος. Επίσης, το χωριστό κεφάλαιο «συστήματα πριν από τον καπιταλισμό».

Ο ίδιος ο Μαρξ έχει γράψει πως στα κείμενα αυτά «ερωτοτροπεί με τη χεγκελιανή μέθοδο». Από κει ο χεγκελιανισμός του κλπ. Μια γεύση της «ερωτοτροπίας», αλλά και της υπέρβασής της, παίρνει οποιοσδήποτε θέλει από την «Εισαγωγή». Η γλώσσα στο κείμενο των Grundrisse, όταν παραβληθεί με τη γλώσσα του Κεφάλαιου στο σύνολό του, αποδειχίνει τη ρήξη του Μαρξ με το χεγκελιανισμό σε εκείνα τα στοιχεία που ακριβώς του αποδίνονται: χεγκελιανή τριάδα κλπ. Και γι' αυτό η μελέτη των Φιλοσοφικών / Τετραδίων του Λένιν και των κειμένων του Μάο, Πράξη, Αντιθέσεις, Συζητήσεις για τη φιλοσοφία κλπ. βοήθησε στην επισήμανση της συνέχειας και της ρήξης με τη χεγκελιανή φιλοσοφία.

Από κει και πέρα: «έχει να γίνει πολλή δουλειά» (Λένιν). Σ' αυτό έσπασαν τα μούτρα τους όσοι επιχειρήσαν να δουν τον Μαρξ σαν έναν άλλον Αύγουστο Κοντ, συστηματοποιητή, ακαδημαϊκό, θετικιστή και όχι τον Μαρξ θεωρητικό της Επανάστασης, της υπέρβασης της φιλοσοφίας και της οικονομίας μέσα από την κριτική της. Και εκείνοι που το βλέπουν έτσι ανήκουν και στις δυο πλευρές του θεωρητικοποιημένου κυνισμού, που γι' αυτές έγινε λόγος αρχικά.

Περισσότερα ιστορικά-φιλολογικά στοιχεία

Οι Grundrisse κυκλοφόρησαν σε ένα ορισμένο επίπεδο στα χρόνια 1953-57. Το επίπεδο ήταν τα ιδεολογικά τμήματα των Κ.Ε. [Κεντρικών Επιτροπών] ορισμένων, κύρια ευρωπαϊκών κομμάτων. Το διάβασμα που έκαναν κατευθυνόταν σε έναν ορισμένο στόχο, που έχει ειπωθεί ποιος ήταν. Έτσι το κύριο, αν όχι αποκλειστικό ενδιαφέρον τους στράφηκε στο κεφάλαιο για τις προκαπιταλιστικές κοινωνικές μορφές. Γιατί ο στόχος ήταν η ανασκευή του κεφάλαιου Διαλεχτικός και ιστορικός υλισμός του Στάλιν και της Ιστορίας του Μπολσεβίκικου Κόμματος. Χρησιμοποιήθηκαν επίσης με πλάγιες αναφορές, με ταχυδακτυλουργία που συνίσταται στο ότι: ο στόχος τους ήταν η απόδειξη πως η μορφή χρήμα συμβιβάζεται με τη μετάβαση στον κομμουνισμό σε όλα τα στάδια και τις φάσεις της. Δηλαδή, το ακριβώς αντίθετο απ' αυτό που λένε οι Grundrisse. Όμως δεν χρησιμοποιήθηκε πλατιά το υλικό των Grundrisse, γιατί ο στόχος ήταν τότε η προσαρμογή της θεωρίας της μετάβασης σε στόχους εφικτούς. Δηλαδή, δεν έκαναν κριτική στην οικονομική αντίληψη του Στάλιν με στόχο την αποκάλυψή της «από αριστερά», αλλά ακριβώς το αντίθετο. οι ταχυδακτυλουργίες επεκτάθηκαν και σε φραστικές διαστροφές, όπως ήταν επόμενο. Ο Ροσντόλσκι, παλιός τροτσκιστής που είχε βγει στη «Δύση» μετά το 1945, είχε πάρει μαζί του μερικά αντίτυπα από την έκδοση του 1939-41 (όπως είχε αναφέρει ο ίδιος). Αυτά προωθήθηκαν σε υπηρεσίες, πανεπιστήμια, κέντρα ερευνητικά κλπ. των ΗΠΑ, όπου μελετήθηκαν. Ο ίδιος καταπιάστηκε με το έργο Γένεση του Κεφάλαιου κλπ., που εκδόθηκε αφού πέθανε το 1968. Η προσοχή τότε στη Δύση ήταν κύρια στραμμένη στα Χειρόγραφα του 1844. Και όταν λέμε «τότε» εννοούμε στην εικοσαετία 1945-65. Το 1968-69 ήταν ο χρόνος που γιορτάστηκαν τα 100 χρόνια από το Κεφάλαιο και των απάντων του Μαρξ. Το βιβλίο του Ροσντόλσκι τράβηξε την προσοχή μη ακαδημαϊκών κύκλων μετά το 1970. οι Γερμανοί εξωκοινοβουλευτικοί και οι Εγγλέζοι «μισο»-εξωκοινοβουλευτικοί ξεκίνησαν την προβολή του «άλλου Μαρξ», Η πρώτη μετάφραση έγινε από τον Νικολάους στο περιοδικό New Left στις ΗΠΑ, που επανεκδόθηκε ύστερα στην Αγγλία. Ο Νικολάους στην εισαγωγή του δεν ακολουθεί τους Γερμανούς κλπ. για τον «άλλο Μαρξ».

Σε συνέχεια έγινε η γαλλική και ιταλική μετάφραση. Από τους ακαδημαϊκούς μαρξιστές χαρακτηρίστηκε «ο Μαρξ συνέχεια του Χέγκελ» από τη μία πλευρά, από την άλλη «άρνηση του Κεφάλαιου». Ο Γάλλος μεταφραστής που κατηγορήθηκε πως εσκεμμένα απλοποίησε τη γλώσσα του Μαρξ για να αποδείξει πως οι επιδράσεις του Χέγκελ δεν ήταν τόσο μεγάλες, ακολούθησε μια άποψη παρόμοια με του Νικολάου. Στην Ιταλία μεταδόθηκε ο ενθουσιασμός των Γερμανών και Άγγλων και έγιναν πολλές συναντήσεις και συζητήσεις. Έτσι στη «Δύση» το ενδιαφέρον καταλαγιάζει πραγματικά γύρω στο 1978-80 και η συζήτηση ουσιαστικά έχει κλείσει εκεί. Εδώ δεν άρχισε καν. Ήταν δυνατόν εδώ να εκδοθούν οι Grundrisse το 1980 και νωρίτερα, αλλά υποτίθεται πως το 1979 είχε αποφασιστεί...

Πρέπει να σημειωθεί ακόμα πως η έκδοση των Απάντων του Μαρξ στην Ανατολική Γερμανία συνεχίζεται με όσα ανέκδοτα ανακαλύφθηκαν ή δεν είχαν δημοσιευτεί μέχρι τώρα. Μερικά απ' αυτά, όπως το ανέκδοτο VI Κεφάλαιο από τον πρώτο τόμο του Κεφάλαιου, τα Χειρόγραφα 1861-63, έχουν εκδοθεί και στην Ιταλία, Γαλλία, Αγγλία, ίσως και αλλού.

Και τέλος υπάρχει το ερώτημα: τι προσφέρει στη σημερινή εποχή η μελέτη τέτοιων κειμένων.

Ας μεταφερθούμε σε κάποιο άλλο έδαφος. Της επίσημης επιστήμης. Λένε πως η εποχή μας κυριαρχείται από τα πλατιά συστήματα γνώσης (διεπιστημονικά κλπ.), η περιχαράκωση των χωριστών επιστημών έχει σπάσει. Ενώ αυτά συμβαίνουν στις λεγόμενες θετικές επιστήμες, στους τομείς των κοινωνικών επιστημών εξάίρεται η σύζευξη γλωσσολογίας - μαθηματικών, ενώ η μέχρι πριν λίγα χρόνια επηρμένη οικονομική επιστήμη σήμερα θρηνεί στα ερείπια και αγκιστρώνεται στις παμπάλαιες συνταγές.

Όλα αυτά τα πράγματα «δουλεύουν», προωθούνται με κάποια συστήματα σκέψης, με κάποιες λογικές κατηγορίες. Δεν θα μπορούμε εδώ σε θέματα που σχετίζονται με όλους αυτούς τους τομείς.

Η πράξη του κοινωνικού μετασχηματισμού της επανάστασης πρέπει να διαπιστώσει αν μπορεί να δουλέψει με τα εργαλεία που υπάρχουν. Μπορεί να δουλέψει, να επιχειρήσει να δουλέψει με εργαλεία που χρησιμοποιούνται από την επιστήμη ή τις επιστήμες που γι' αυτές έγινε λόγος;

Στις τελευταίες δεκαετίες ανακηρύσσεται με όλους τους τρόπους από τους «επίσημους φορείς» πως αυτό είναι όλο το πρόβλημα. κι αυτό μέσα και έξω από τις χώρες του υπαρκτού σοσιαλισμού.

Τώρα, δηλαδή τα τελευταία χρόνια, αυτή τη νεωτεριστική σκυτάλη επιχείρησαν να την πάρουν άλλοι που διακήρυχναν την εμμονή τους στη θεωρία και πράξη της ανατροπής. Ο δρόμος αυτός, όπως ήταν επόμενο, κι αλλού πρώτα κι εδώ σε συνέχεια, οδήγησε είτε σε αδιέξοδα είτε στην προσαρμογή. Επομένως ο δρόμος είναι άλλος. Να κατακτηθεί η θεωρία, να επιχειρηθεί η κριτική επεξεργασία της πείρας και μέσα από μια διαδικασία εναλλαγής πρακτικής και θεωρητικής πάλης θα αναδειχθεί το συγκεκριμένο της σκέψης ή το αφαιρετικά συγκεκριμένο, που σημαίνει τότε «με τον Μαρξ» ή και πέρα από τον Μαρξ. Αυτή είναι η «παραγωγή θεωρίας». Σκέτη εργαστηριακή, σπουδαστηριακή παραγωγή θεωρίας δεν έγινε ποτέ. Κι όπου επιχειρήθηκε, οδήγησε σε αλλεπάλληλα αδιέξοδα ή προσαρμογή. Αν με βάση δυο-τρία ή και πολλά ρηξικέλευθα βιβλία θεωρείται πως γίνεται μια νέα θεωρία, τότε η παμπάλαιη νεοελληνική κακομοιριά ή μιζέρια σημαίνει πως επιζεί και βασιλεύει.

Αν ψάχνουμε να εντάξουμε τον Μαρξ και το μαρξισμό στο σύστημα των καθιερωμένων πραγμάτων, τότε έχουμε τερατογονία. Κι αυτή η τερατογονία πρέπει να ανατραπεί μαζί με πολλά άλλα. Γιατί η τέτα τερατογονία βρίσκεται στη βάση της κρίσης της θεωρίας.

Αυτό είναι ένα πάρα πολύ υπαρκτό, δίχως εισαγωγικά, πρόβλημα της σημερινής εποχής. Η τελειοποίηση, η «ανεύρεση» νέων εργαλείων προσέγγισης της πραγματικότητας και η τελειοποίηση, η ανεύρεση νέων οργάνων μετασχηματισμού της συνδέεται αναπόσπαστα με την ανατροπή αυτής της τερατογονίας.

Γιάννης Χοντζέας

Εισαγωγικό σημείωμα στην έκδοση Grundrisse, Η Εισαγωγή, 1982

Η «ανακάλυψη» των Grundrisse (Βάσεων Κριτικής της Πολιτικής Οικονομίας) εξυπηρέτησε δύο αντιτιθέμενες φαινομενικά πολιτικές σκοπιμότητες και φυσικά μια εμπορική. Άλλωστε στους καιρούς μας η πολιτική συνδέεται και εξυπηρετείται από όλο το οπλοστάσιο των τεχνικών, μεθόδων της αγοράς. Σ' αυτό δεν εξαιρείται και η χώρα μας.

Η πρώτη πολιτική σκοπιμότητα συνδέθηκε με την «καταπολέμηση της προσωπολατρίας και των συνεπειών της» ή της λεγόμενης «αποσταλινοποίησης». Συγκεκριμένα, η διάδοση του κειμένου από το 1953 χρησίμευσε με αποσπασματικές ή πλάγιες αναφορές στο κείμενο να καταδειχθεί στο θεωρητικό επίπεδο το βάθος και η έκταση των ανοιγμάτων, της στροφής, του νέου τρόπου τοποθέτησης των ζητημάτων που υποτίθεται πως επιχειρούνταν τα χρόνια εκείνα. Δεν αποτελέσαμε εξαίρεση και «εμείς». Έτσι, στο Νέο Κόσμο, όργανο τότε της ηγεσίας Κολιγιάννη κλπ. γράφτηκαν κείμενα από θεωρητικούς της στροφής (σήμερα ανήκουν και στις δύο πλευρές του ρεύματος αυτού), λ.χ. για τη λαθεμένη περιοδολόγηση από τον Στάλιν και το βάθος που έκλεινε η τέτια περιοδολόγηση: «Απόκρυψη του ασιατικού δεσποτισμού» κλπ. και άλλα πολύ βαθιά και εμπειριστατωμένα. Τελικά η συνέχιση της αξιοποίησης των Grundrisse, ιδιαίτερα στην περίοδο Μπρέζνιεφ, ακολούθησε μια φθίνουσα πορεία, αλλά με τη διατήρηση μιας «υποθήκης». Έτσι ο Σοβιετικός Βιτάλι Βυγκότσκι με την Εισαγωγή στις Grundrisse είναι ο προσημειωτής αυτής της υποθήκης. Μελλοντικά τίποτα δεν αποκλείεται για το αν θα ατονήσει ή θα ενεργοποιηθεί η τέτια υποθήκη. Τη σκυτάλη την παρέλαβαν από τους Σοβιετικούς οι διάφορες σχολές του νεομαρξισμού (Φραγκφούρτης, Κέμπριτζ κλπ.) στα χρόνια του τέλους της δεκαετίας του 1960 με «έναυσμα» το βιβλίο του Ρομάν Ροσντόλσκι, *Zur Entstehungsgeschichte des Marx'schen "Kapital"* (Γένεση και διάρθρωση του Κεφάλαιου του Μαρξ). Είναι η εποχή που η αναφορά σε τέτοιες σχολές από κύκλους της τότε εξωκοινοβουλευτικής αριστεράς θεωρούνταν ομολογία επαναστατικής πίστης και όχι μονάχα τότε. Ο Ροσντόλσκι θεωρήθηκε «συντηρητικός» αφού δεν προχωρούσε σε αποσύνδεση του Κεφάλαιου από τις Grundrisse, που οι τέτοιες σχολές θεωρούσαν απαραίτητη, μια και δικαίωνε την αντιπαράθεση του νέου Μαρξ στον «κατεστημένο» Μαρξ, έστω κι αν ο νέος Μαρξ ήταν γι' αυτούς ανθρωπιστής, ηθικολόγος κλπ. Οι απογοητεύσεις των τότε-των κύκλων εκφράσθηκαν σε δύο χρόνους, αρχικά με τα συνθήματα «από τον Μαρξ κρατάμε το Κεφάλαιο», σε συνέχεια «από τον Μαρξ κρατάμε τις Grundrisse». Στην επόμενη δεκαετία η εμπορική επιτυχία στη Δ. Ευρώπη των Grundrisse ενορχηστρώνεται με τη συμβολή πολλών θεωρητικών αγγλοσαξονικής και γερμανικής προέλευσης, όπου τα διαφημιστικά συνθήματά τους αποτελούν την τελευταία λέξη της μόδας. Λ.χ. «κάθε θεωρητική πολεμική πριν το 1941 πρέπει να ξαναμελετηθεί στο φως των Grundrisse». Τελικά όχι μονάχα η πολεμική, αλλά όλη η ιστορία του εργατικού και κομμουνιστικού κινήματος έπρεπε να ξαναγραφτεί.

Στα τέλη της δεκαετίας του 1970 τη σκυτάλη την παίρνουν οι Ιταλοί κι έτσι ο Λουί Αλτουσέρ καλεί τον Αντόνιο Νέγκρι το 1978 για να κάνει 10 μαθήματα για τις Grundrisse στην Εκόλ Νορμάλ στο Παρίσι, παρόλο που δεν συμμαριζόταν όλη αυτή την «γκρουντισσολογία». Τα μαθήματα αυτά τυπώθηκαν από τον Φελτρινέλι αρχικά με τίτλο *Marx oltre Marx* (Μαρξ και πέρα από τον Μαρξ), για να εκδοθούν σε συνέχεια και στη Γαλλία. Η εκδοτική τους επιτυχία στην Ιταλία τουλάχιστον ήταν αναμφισβήτητη.

Ο Νέγκρι, υιοθετώντας την αντιπαράθεση Κεφάλαιου (αντικειμενιστικού), Grundrisse (πολιτικού κειμένου - Μαρξ επαναστάτης), προχώρησε σε μια επιχείρηση «ανατροπής των μαρξιστικών κατηγοριών». Το όλο εγχείρημα απόβλεπε στο να δώσει στην ιταλική Αυτονομία (και όχι μονάχα σ' αυτή) μια θεωρητική βάση που να συμφιλιώνει τα ασυμφιλίωτα. Έτσι παρόλες τις οξύτατες επισημάνσεις που χαρακτηρίζουν όλη τη

θεωρητική προσπάθεια του Α. Νέγκρι, οι τέτιες επισημάνσεις παραμένουν αναξιοποίητες, γιατί υποτάσσονται σε άμεσες πρακτικιστικές ανάγκες «θεωρητικοποίησης» συνθημάτων, ενεργειών, με την πιο στενή έννοια του χώρου και του χρόνου της Αυτονομίας. Τις αντιφάσεις αυτές προσπαθεί να τις ξεπεράσει με μια ρητορική που χαρακτηρίζεται από κρυπτογραφικό, ερμητικό λόγο, που δημιουργεί την εντύπωση ύπαρξης βάθους, για να ρίχνει σε συνέχεια σε απογοήτευση τον αναγνώστη, που τραβιέται από το τέτιο βάθος όταν ανακαλύπτει τον ευτελή στόχο των συλλογισμών. Έτσι πρακτικά συχνά παρέμεινε και παραμένει αδιάβαστος από πολλούς θορυβώδικους υποστηρικτές ή θαυμαστές του ενώ για άλλους παραμένει σαν «περίπτωση Νέγκρι», που δείχνει ακριβώς μια βαριά κληρονομιά που έσερναν πολλοί από τους ηγέτες της εξωκοινοβουλευτικής αριστεράς στην Ευρώπη που θέλησαν να είναι επαναστάτες, κουβαλώντας όμως ταυτόχρονα το πιο ετερόκλητο θεωρητικό οπλοστάσιο και όλα τα συμπλέγματα του αντιτριτοδιεθνισμού, του αντισταλινισμού, και της μαξιμαλιστικής δευτεροδιεθνιστικής ρητορικής.

Στη χώρα μας δεν έγινε δυνατή η έκδοση των Grundrisse παρά κάποιες επίσημες αναγγελίες ή δεσμεύσεις. Οι αναφορές στο έργο αυτό από αρκετούς διαβασμένους ή «διαβασμένους» συμμορφώνονται με τις κάθε φορά μόδες, έστω και με μεγάλη καθυστέρηση.

Υπάρχουν μερικά ερωτήματα σχετικά με το κείμενο αυτό του Μαρξ. Ένα «τεχνικό» πρώτα, γιατί ενώ εκδόθηκε το 1939-41 στη Μόσχα δεν κυκλοφόρησε παρά μονάχα μετά το θάνατο του Στάλιν. Αν δεχτούμε την άποψη πως οι καιροί αυτοί ήταν καιροί θεωρητικών συζητήσεων και μελετών, κρύβει η μη κυκλοφορία κάποια πονηρή ιδιοτέλεια. Κι αυτή είναι η άποψη όλων των «γκρουντισολόγων». Είναι η γνωστή απογείωση από τη συγκεκριμένη ιστορία. Η μη διάδοση του κειμένου αυτού του Μαρξ πρέπει να συνδεθεί με την πραγματικότητα όχι του άμεσου χρονικού διαστήματος μετά την έκδοσή τους, αλλά με την μεταπολεμική πραγματικότητα. Όπως και σε άλλους τομείς, η περίοδος αυτή — και με αυτήν εννοούμε την περίοδο που εκτείνεται μέχρι το 1953 — ήταν κρίσιμη για το μέλλον του κομμουνιστικού κινήματος. Ακριβώς τότε διαμορφώθηκαν, καταστάλαξαν οι τάσεις που θα κυριαρχούσαν τελικά στο κομμουνιστικό κίνημα και θα του έδιναν την κατεύθυνση που του έδωσαν.

Παρόλο που δεν κυκλοφόρησαν οι Grundrisse τότε, είναι φανερή η αξιοποίησή τους (και η ένταξη σε ορισμένο σύστημα απόψεων) στις διάφορες πολεμικές που έγιναν στη Σοβ. Ένωση στα χρόνια 1946-1952.

Παράδειγμα, η συζήτηση για το νόμο της αξίας στο σοσιαλισμό με αφορμή τη σύνταξη του Εγχειρίδιου της Πολιτικής Οικονομίας. Το βιβλίο του Στάλιν Οικονομικά προβλήματα του σοσιαλισμού στην ΕΣΣΔ είναι χαρακτηριστικό από την άποψη αυτή.

Η μη κυκλοφορία των Grundrisse στην περίοδο αυτή εντάσσεται στη λογική που επικρατούσε στο τότε ηγετικό επίπεδο του ΚΚΣΕ. Λογική που ανάγεται στις ανάγκες διαμόρφωσης και ισχυροποίησης ενός συστήματος ιδεών και πρακτικής που έκφραζε πραγματικά τις νέες ανάγκες του κομμουνιστικού κινήματος, όπως τις αντιλαμβάνονταν οι ηγετικοί αυτοί παράγοντες. Και τέλος υπάρχει το ουσιαστικό ζήτημα.

Μπορεί σε κάθε εποχή και από ορισμένη σκοπιά να ξαναδιαβάζεται ο Μαρξ. Και σε πολλές περιπτώσεις να αναιρείται με την επιλεκτική χρησιμοποίηση του ίδιου του Μαρξ. Αυτό συνέβαινε πάντα. Αυτό συμβαίνει και τώρα. Η αντίθεση Κεφάλαιου - Grundrisse είναι χαρακτηριστικό κλασικό δείγμα του τέτιου τρόπου χρησιμοποίησης του Μαρξ ενάντια στον Μαρξ.

Η αξία του κειμένου των Grundrisse, που είναι το «εργαστήριο» όχι μονάχα του Κεφάλαιου, αλλά και μιας σειράς άλλων πλευρών της μαρξιστικής θεωρίας, βρίσκεται στο ότι υπάρχει άμεσος επαναστατικός λόγος, που δεν συμπιέζεται από τους λόγους που τον έκαναν να συμπίεσθει όσο συμπίεσθηκε όταν έγινε κατορθωτή η

έκδοση του Κεφάλαιου. Υπάρχει όμως και μια σειρά από διατυπώσεις, ανοίγματα σε περιοχές που δεν υπάρχουν σε άλλα του έργα, που δεν αναπτύχθηκαν γιατί ακριβώς ο Μαρξ δεν πρόλαβε να το κάνει.

Η κατοπινή επεξεργασία ορισμένων ιδεών στο Κεφάλαιο που βρίσκονται σε μια πρώτη μορφή στις Grundrisse, αλλά και της ίδιας της «γλώσσας», του λόγου του Μαρξ, πιστοποιούν όχι την αντίθεση πολιτικού - οικονομολόγου, αντικειμενιστή - βολονταριστή, αλλά δύο βαθμίδες της ίδιας στιγμής: της στιγμής της ανακάλυψης και έκθεσης του βασικού νόμου του καπιταλισμού από τον Μαρξ.

Η «Γενική Εισαγωγή» που δημοσιεύεται εδώ, δημοσιεύθηκε από τον Κάουτσκι το 1904 στο όργανο της γερμανικής Σοσιαλδημοκρατίας Neue Zeit, με διορθώσεις σε διάφορα σημεία του κειμένου που έκανε ο ίδιος ο Κάουτσκι. Εδώ δημοσιεύεται με τη μορφή που παρατέθηκε στην έκδοση των Grundrisse του 1939-41 και του 1953.

Πρόκειται για μια απόδειξη για το μαρξιστικό έγκλημα, την «παγίδα της διαλεκτικής», το «μπλοκάρισμα της προλεταριακής ιδεολογίας» και πολλά άλλα που έχουν γραφτεί και γράφονται. Αλλά σίγουρα αποτελεί παγίδα χωρίς εισαγωγικά για όσους θεωρούν τη μαρξιστική μέθοδο ένα νοικοκυρεμένο, βολικό, τετραγωνισμένο κλειδί που δίχως κόπο ανοίγει όλες τις πόρτες. Έτσι ο Έντ. Μπερνστάιν έκφραζε και εκφράζει πιο καθαρά και ειλικρινά τη νοοτροπία και τις απογοητεύσεις όλων όσων αντίκρισαν και αντικρίζουν έτσι τη μαρξιστική μέθοδο είτε από τα δεξιά είτε από τα «αριστερά»: «Η διαλεκτική αποτελεί το δόλιο στοιχείο της μαρξιστικής θεωρίας, το εμπόδιο που φράζει το δρόμο σε κάθε λογική αντίληψη των πραγμάτων».

Ο εξορκισμός αυτός αφιερώνεται σε όλους τους εχθρούς του Μαρξ και του Μαρξισμού είτε βρίσκονται στην όχθη του «υπαρκτού σοσιαλισμού» είτε στις όχθες των ομολογημένων και ανοιχτών αντιπάλων του. Από το «άθλιο άπειρο» του Χέγκελ στο «δόλιο στοιχείο» του Μαρξ, το κοινό παράπονο όλων των βολεμένων ή όσων επιθυμούν να βουλευτούν κάπου ήσυχα, αδιατάραχτα, σίγουρα, δίχως βαριά σύννεφα, αναστατώσεις, κλυδωνισμούς, καταιγίδες και κατακλυσμούς.

Γιάννης Χοντζέας

Εισαγωγικό σημείωμα στην έκδοση Εκλογή από τις Grundrisse, 1983

Η έκδοση αυτή της εκλογής αποσπασμάτων από τις Βάσεις Κριτικής της Πολιτικής Οικονομίας συμπίπτει με την 100η επέτειο από το θάνατο του Καρλ Μαρξ. Εδώ πρόκειται απλά για σύμπτωση, μια και δεν αποτελεί η έκδοση αυτή κανένα είδος μνημόσυνου, «απότιση φόρου τιμής», υπογράμμιση του «πάντα νέου και ζωντανού Μαρξ» κλπ. κλπ.

Βέβαια, ανεξάρτητα από τις προθέσεις και τις σκοπιμότητες όσων οργανώνουν και πραγματοποιούν «καθιερωμένους» και «καταξιωμένους» γιορτασμούς, σεμινάρια κ.ά. για την εκατονταετηρίδα, το ίδιο το γεγονός αυτό υπογραμμίζει πως δεν μπορεί κανένας σήμερα να απαλλαγεί από το «φάντασμα του κομμουνισμού», είτε αυτός είναι κηρυγμένος διώχτης και εξορκιστής του είτε διαλαλητής και μάλιστα βροντερός αυτού που ονομάζεται «υπαρκτός σοσιαλισμός». (Στους τελευταίους, βέβαια, ταιριάζει ο γνωστός βαρναλικός στίχος «πού 'σουν νιότη μου που δειχνες πως θα γινόμουν άλλος» και γι' αυτό η ανάγκη των πιο εκκωφαντικών και παθητικών όρκων πίστης.) Για την αστική, ριζοσπαστική πανεπιστημιακή και μη διάνοηση το «φάντασμα του κομμουνισμού» —παρόλο που είτε κατατάσσεται στα «ιδεολογήματα», είτε στο πεδίο της ανατομικής ορθολογικής ή αντι-ορθολογικής κριτικής— αποτελεί στους καιρούς μας μια προσοδοφόρα ενασχόληση από κάθε πλευρά.

Το γενικό αποτέλεσμα είναι πως προβάλλεται ένας Μαρξ «χωρίς μαρξισμό», αλλά και χωρίς Μαρξ, ένας πραγματιστής που βοήθησε και βοηθάει τον καπιταλισμό να επουλώνει τις πληγές του με τη βοήθεια ενός σοσιαλισμού που αντιγράφει τον άσπονδο εχθρό του και που περιφέρει σαν άταφους νεκρούς —εικονίσματα— τις εικόνες των κλασικών του μαρξισμού, σαν άλλοθι για την απάρνησή τους. Ένας Μαρξ που, καθισμένος στις βάσεις εκτόξευσης πυραύλων, παροτρύνει τους σκηνοθέτες του να φτάσουν και να ξεπεράσουν τον καπιταλισμό, όχι πια στην παραγωγή βουτύρου, κρέατος και γάλακτος όπως πριν 20-30 χρόνια, αλλά στην τελειοποίηση των γνωστών καταναλωτικών πρότυπων και τεχνικών χειραγώγησης των μαζών, αλλά και που αποθεώνει για τους σκηνοθέτες του την «ισχύ» και τον κυνισμό της δύναμης, αναγμένο σε κοσμοθεωρία. Ένας Μαρξ όμορφα-όμορφα βολεμένος στις καθηγητικές έδρες Ανατολής και Δύσης, που διδάσκει την ευπρέπεια, τη νοικοκυροσύνη, την υποταγή και τη συμμόρφωση στο δίκιο του ισχυρότερου.

Ο Μαρξ που διδάσκει τον ταξικό αγώνα με δόσεις (βλ. 11^ο Συνέδριο του ΚΚΕ). Ένας Μαρξ δοσατζής της ταξικής πάλης, αγκαλιά με μεγαλοαστούς «κομμουνιστές» είτε από «παρελθόν», με πλήθη από ενθικοπατριωτικές και θεάρεστες πράξεις στις τελευταίες δεκαετίες, είτε από «παρθενογένεση» ή τερατογένεση της «εποχής», υπερασπιστές του κατεστημένου συσχετισμού δυνάμεων — με δυο λόγια, ένας Μαρξ που δικαιώνει και αναγορεύει σαν υπέρτατη αρετή τη διπροσωπία, τον ψυχρό επαγγελματισμό της τεχνοκρατίας, την προσαρμογή σαν αρχή και την έλλειψη κάθε αρχής.

«Έσπειρα δόντια δράκοντα και φύτεψαν ψύλλοι.» Τούτο το στίχο του Χάινε αφιέρωνε ο Μαρξ σε κάποιους «μαρξιστές» ηγέτες της γερμανικής σοσιαλδημοκρατίας. Είτε θέλουν τον τέτιο μαρξισμό ή τον Μαρξ χωρίς το μαρξισμό ή τον Μαρξ δίχως τον Μαρξ, η αφιέρωση αυτή τους ανήκει.

Γιατί στην εποχή μας συμβαίνει ένα «παράδοξο». Το «παράδοξο» συνίσταται σε τούτο: αυτό που ονομάζεται κομμουνιστικό κίνημα, παρουσιάζεται με τη διπρόσωπη μορφή του μυθικού Ιανού. Από τη μια αποκηρύσσει το παρελθόν του κομμουνισμού, από την άλλη θεωρεί αναπαλλοτρίωτα τα δικαιώματά του πάνω σ' αυτό το παρελθόν.

Αυτό δεν ισχύει μονάχα για εκείνους που «ορκίζονταν» χθες στον Μπρέζνιεφ και σήμερα στον Αντρόποφ. Αλλά και για όλες τις αποχρώσεις του ευρωκομμουνισμού, της ανανέωσης. Αυτό από τη μια μεριά. Από την άλλη,

ορισμένες αποχρώσεις του εξωκοινοβουλευτικού ριζοσπαστισμού ή και άλλες του «ενηλικιωμένου» και επομένως προσαρμοσμένου ριζοσπαστισμού, απορρίπτουν καθαρά και απλά αυτό το παρελθόν και σαν θεωρία και σαν ιστορική πράξη και, ακόμα-ακόμα, ορισμένες καταλογίζουν στους εαυτούς τους το «λάθος» της μη έγκαιρης ρήξης με θεωρίες και πραχτικές που ανάγονται στην 3η Διεθνή με την ευρύτερη έννοια.

Έτσι, σε μια κρίσιμη φάση της διεθνούς εξέλιξης, τα ιδεολογικά όπλα σχετίζονται περισσότερο με την ισχύ και τον αριθμό των πυραύλων και των πυρηνικών όπλων, καθώς και όλων των όπλων, παρά με την αλήθεια και την ισχύ της κοσμοαντίληψης, της θεωρίας, των προγραμμάτων κλπ. Τούτο βέβαια, από την πλευρά του λεγόμενου κομμουνιστικού κινήματος.

Η άλλη πλευρά των λεγόμενων «μειοψηφιών» —που συνολικά παρμένες δεν αποτελούν καθόλου μειοψηφίες, αν λογαριάσουμε στις μεγαλύτερες καπιταλιστικές χώρες μονάχα τα ποσοστά του πληθυσμού που με διάφορους τρόπους αποδοκιμάζουν τους «κατεστημένους» κανόνες του «πολιτικού παιχνιδιού»— δεν έχει απορρίψει ακόμα τα ιδεολογικά δεσμά που συγκρατούν το δυναμισμό της, δεν έχει ακριβώς γι' αυτό συνειδητοποιήσει πως αυτή αποτελεί την ελπίδα για να πάρει άλλη τροπή η εξέλιξη των πραγμάτων σε διεθνή κλίμακα. Έτσι, συχνά χαλκεύονται νέα ιδεολογικά δεσμά στο όνομα ακριβώς της απόρριψης κάποιων ιδεολογικών δεσμών, όπως αναφέρθηκε προηγούμενα.

Ασφαλώς, η ζωή είναι ο μοναδικός κριτής για τη βασιμότητα οποιασδήποτε θεωρίας και πολιτικής στάσης. Αλλά εκεί που χωρίζονται οι δρόμοι είναι το περιεχόμενο που δίνουν οι διάφορες πλευρές στην έννοια «ζωή», «μοναδικός κριτής» κλπ. Η διείσδυση του αγγλοσαξονικού πραγματισμού —και με την «πρωταρχική», όσο και με την πρόσφατη σοβιετική εκδοχή του— στη συνείδηση, όχι τυχαία, διέστρεψε και διαστρέφει το περιεχόμενο κι αυτής της έννοιας. Το ότι αυτή η διαστρόφη αποτελεί μια «απτή» πραγματικότητα δεν σημαίνει πως πρέπει να γίνεται αποδεκτή.

Η εκλογή αποσπασμάτων από τις Βάσεις Κριτικής της Πολιτικής Οικονομίας που παραθέτουμε σε συνέχεια, έγινε με δύο κριτήρια. Το πρώτο, να δοθούν εκείνα τα αποσπάσματα που αποτέλεσαν και αποτελούν αντικείμενο αντιπαράθεσης απόψεων, από διαφορετικές βέβαια σκοπιές. Έτσι που να μπορεί να εκτιμηθεί η βασιμότητα οποιασδήποτε «πρόετασης» ή «επέκτασης» ή και αναίρεσης του μαρξισμού απ' όσες επιχειρήθηκαν ή επιχειρούνται τα τελευταία 20-30 χρόνια. Το δεύτερο, η ύπαρξη «διατυπώσεων», όπως αναφέρεται στον πρόλογο της έκδοσης του 1939-1941, που δεν συναντιούνται σε άλλα έργα του Μαρξ.

Ακόμα, τα αποσπάσματα που παρουσιάζονται εδώ, στην έκταση που παρουσιάζονται, προσφέρουν τη δυνατότητα αντιπαράθεσης με εκείνα που περιέχονται σε άλλα έργα εκτός από το Κεφάλαιο, στην Αθλιότητα της Φιλοσοφίας, στην Κριτική του Προγράμματος της Γκότα κλπ.

Η έκδοση αυτή επιχειρήθηκε να είναι όσο γίνεται λιγότερο επιβαρυνμένη από στοιχεία που θα δυσκόλευαν τη μελέτη του κειμένου, όπως λ.χ. αρίθμηση τετραδίων, χειρογράφων κλπ. Από την άλλη πλευρά, η απόδοση όρων και νοημάτων σε ένα έργο που γράφτηκε όχι για να δημοσιευτεί, είναι επόμενο να δημιουργεί πρόσθετα προβλήματα. Επίσης βαρύνει μια ορισμένη «παράδοση». Της προβολής μέσα από τη μετάφραση μιας ορισμένης άποψης. Η γλώσσα των Grundrisse δεν είναι η γλώσσα των Χειρογράφων του 1844. Επομένως, δεν θα ήταν θεμιτή η απόδοση της γλώσσας των Grundrisse με τη «μεταγλώτισσή» της στη γλώσσα των Χειρογράφων, όπως γίνεται συχνά.

Η άποψη γι' αυτό, αν υπάρχει σ' αυτήν εδώ την προσπάθεια, είναι η άποψη που εκτέθηκε στο «Σημείωμα του μεταφραστή» στην έκδοση της Εισαγωγής. Δηλαδή, η άποψη της συνέχειας της σκέψης του Μαρξ, που δεν αποκλείει άλματα, αλλά που αποκρούει την αντιπαράθεση του «νεαρού» Μαρξ στον «ώριμο» Μαρξ και

αντίστροφα. Οι συνέπειες που απορρέουν από την τέτοια τοποθέτηση έχουν εκτεθεί στο ίδιο «Σημείωμα». Εδώ περιοριζόμαστε σ' αυτά που ακολουθούν.

Τα όσα έχουν διατυπωθεί, υποστηριχθεί στην άφθονη φιλολογία της κριτικής του μαρξισμού μέσα από τις Grundrisse, είτε από τη σκοπιά της αντιπαράθεσης του νέου Μαρξ στον ώριμο Μαρξ και στο μαρξισμό γενικά, είτε από την άποψη της προώθησης μιας «άλλης θεωρίας» και ενός «άλλου κινήματος», δημιούργησαν μια γλώσσα κοινή, ενώ στην πραχτική που απορρέει απ' αυτήν, εκεί που υπήρξε ή υπάρχει μια τέτοια, η έλλειψη στόχων καθαρά προσδιορισμένων είναι φανερή.

Το ζήτημα γενικά ανάγεται στην εικόνα του κομμουνισμού που προβάλλεται από τις Grundrisse και στην αντίθεσή της με την εικόνα του υπαρκτού σοσιαλισμού και ακόμα περισσότερο, στην αναντιστοιχία —που «διαπιστώνεται»— της εικόνας του κομμουνισμού που δίνεται στο «άλλο» έργο του Μαρξ, σε σχέση με τις Grundrisse. Έτσι που η «άλλη θεωρία» και το «άλλο κίνημα» να επανατοποθετηθεί από την αρχή σε άλλη βάση.

Η τέτοια επανατοποθέτηση ήταν κοινή, με επιμέρους διαφορές, σε ορισμένα κινήματα, οργανώσεις, κύκλους αυτού που ονομάζεται εξωκοινοβουλευτική αριστερά στη Δ. Ευρώπη και τη Β. Αμερική, κύρια μετά το 1970. Η επανατοποθέτηση αυτή έδωσε πενιχρά αποτελέσματα στο θεωρητικό επίπεδο και τραγικά αποτελέσματα στο πραχτικό επίπεδο.

Όμως, όσο κι αν φουσκώνουν σα διάνοι και ναρκισσεύονται οι θλιβεροί ιππότες του σύγχρονου κυνισμού του συσχετισμού δυνάμεων, αυτό δεν αποτελεί δική τους δικαίωση —άλλωστε δεν ενδιαφέρονται γι' αυτήν. Πέρα από το λάθος που έκλινε από την αρχή όλο αυτό το εγχείρημα στις ποικίλες εκδοχές του, η επίδραση που θα ασκήσει και όλη αυτή η πείρα, δεν μπορεί να μετρηθεί με τα γνωστά μακαλάκια μέτρα. Παρόμοιες απόπειρες σε άλλους καιρούς, στην κλίμακα βέβαια της εποχής τους, όταν «χωνεύτηκε» η πείρα τους, τις διαδέχθηκαν πολύ δυσάρεστες εκπλήξεις για τους τοτινούς απολογητές και υμνητές κάποιων δοσμένων συσχετισμών.

Αναφερόμαστε στους «μηδενιστές» του τέλους του προηγούμενου αιώνα, ονομασία κάτω από την οποία καλύπτονται ποικίλα κινήματα που έκφραζαν, ωστόσο, την αναζήτηση του επαναστατικού δρόμου, κοινή για την επαναστατική νεολαία της εποχής, που τόσο παραστατικά και με ακρίβεια έχει αποδώσει ο Λένιν. Είναι βέβαιο πως δεν θα υπάρξουν εκπλήξεις και «τη φορά αυτή» και πως δεν θα είναι πολύ πιο δυσάρεστες και πιο οδυνηρές γι' αυτούς απ' ό,τι ήταν στους προπάτορές τους;

Το ζήτημα, όμως, ανάγεται στην πραγματικότητα στο πώς οι Grundrisse βοηθάνε ακόμα περισσότερο στην κατανόηση του εσωτερικού μηχανισμού του καπιταλισμού και επομένως, στο ριζικά διαφορετικό χαρακτήρα της μετάβασης στον κομμουνισμό σε σχέση με τις προηγούμενες μεταβάσεις. Η δυνατότητα κατανόησης και μέσα από τις Grundrisse της ιδιαιτερότητας της σχέσης - κεφάλαιο βοηθάει στην απόρριψη εκείνων των προσαρμογών που συντελέστηκαν σαν αναγκαίες και απαραίτητες στην ιστορική πορεία μετάβασης στο σοσιαλισμό. Οι τέτοιες προσαρμογές όμως, εκείνες που δεν ήταν ούτε αναγκαίες ούτε απαραίτητες για τη μετάβαση στο σοσιαλισμό, θεωρήθηκαν σαν τέτοιες για τη δικαιολόγηση της μεγάλης προσαρμογής και επομένως υποταγής στις δυσκολίες που συνεπάγονταν αυτή η πορεία μετάβασης.

Η περίοδος με τις αλληλοδιάδοχες και αντιθετικές φάσεις της που εγκαινιάσθηκε με τον Οχτώβρη, δεν είναι μια μεγάλη χρονική περίοδος από χρονική άποψη. Και επομένως, πολύ βιάζονται όσοι θεωρούν αυτό το σοσιαλισμό σαν τον μοναδικό υπαρκτό (ή εφικτό) και όσοι θεωρούν «λυμένο» το ζήτημα: χρεοκοπία του σοσιαλισμού, αιωνιότητα της σχέσης - κεφάλαιο κάτω από οποιαδήποτε επικάλυψη. Και στην κατανόηση αυτού του κυριαρχικού ζητήματος της εποχής μας συμβάλλουν οι Grundrisse.

Έτσι, το απόσπασμα που παραθέτουμε με τίτλο «Το προτσές εργασίας και η αλλοτρίωση κλπ.», είναι ένα απόσπασμα στο οποίο πολλοί ενώ το θεώρησαν και σωστά «προφητικό» γιατί προβλέπει την εξέλιξη του καπιταλισμού στην εποχή της αυτοματοποίησης, από την άλλη «ανακάλυψαν» την απόρριψη του νόμου της αξίας από τον ίδιο τον Μαρξ και στήριξαν οι πιο επιπόλαιοι, ολόκληρη η αμερικάνικη κοινωνιολογική σχολή, οι Μπελ και Πάρσονς κλπ. τη θεωρία για τη μεταβιομηχανική κοινωνία, την κοινωνία της πληροφορικής κλπ. Η σχέση - αξία είναι η βάση του καπιταλισμού. Ο ίδιος ο καπιταλισμός με την ανάπτυξή του, όταν φτάνει στην εποχή της αυτοματοποίησης, ενεργεί για την κατάρρευση αυτής της ίδιας της βάσης του που είναι η σχέση - αξία. Γιατί η τάση του καπιταλισμού είναι η ανάπτυξη της «νεκρής εργασίας» στο μέγιστο και η μείωση της ζωντανής εργασίας στο μίνιμουμ. Τούτο συντελείται μέσα από κρίσεις, συγκρούσεις, πολέμους, αναδιρθρώσεις κλπ. Ο Μαρξ στο ίδιο κεφάλαιο θεωρεί πως τούτο αποτελεί την απόδειξη της ωρίμανσης των υλικών όρων για το πέρασμα στον κομμουνισμό.

Επειδή αυτό το κομμάτι γράφτηκε πριν από 130 χρόνια, οι συντετοί της εποχής μας το χαρακτηρίζουν σαν «παραλήρημα». (Εδώ πάει περίπατο ο Μαρξ οικονομολόγος, ο «επιστήμονας». Καλύτερο εγκώμιο δεν έχει γραφτεί γι' αυτόν από τούτο τον αναθεματισμό.) Σήμερα δεν αμφισβητεί κανείς πως αυτό το παραλήρημα περιγράφει... με ακρίβεια τη σημερινή εποχή, όσο κι αν βγάζουν πλήθη από αντιφατικά συμπεράσματα. Το κεφάλαιο αυτό υπογραμμίζει πως για τον Μαρξ κομμουνισμός δεν σημαίνει απλά τη σύζευξη της μεγάλης καπιταλιστικής βιομηχανίας και του κομμουνιστικού κινήματος. Σημαίνει «καταστροφή» της «άθλιας βάσης» στην οποία στηρίζεται η σχέση - κεφάλαιο. Σημαίνει πως η αυτοματοποίηση δεν σημαίνει κομμουνισμό. Είναι άλλη η αυτοματοποίηση που πασχίζει να πραγματοποιήσει σήμερα ο καπιταλισμός και άλλη η «αυτοματοποίηση» του κομμουνισμού. Στην πρώτη, ο εργάτης όταν δεν πετιέται στο περιθώριο, γίνεται όργανο της μηχανής. Στη δεύτερη, η μηχανή γίνεται όργανό του. Σ' αυτό βέβαια δεν διαφωνεί κανένας θεωρητικά. Στην πράξη, όμως, γίνεται το αντίθετο. Από κει οι «εποικοδομητικές προτάσεις» για την υπερνίκηση της κρίσης όχι μονάχα στη χώρα μας, αλλά παντού σχεδόν.

Είναι αυτό τυχαίο ή περιστασιακό;

Από το 1955 διακηρύχεται σαν μεγάλο λάθος του Στάλιν ο «βολονταρισμός» του, γιατί δεν έπαιρνε υπόψη του «όσο έπρεπε» το νόμο της αξίας, πως διαστρέβλωσε το μαρξισμό γιατί δεν διακήρυχνε πως ο σοσιαλισμός δεν διαφέρει από τον καπιταλισμό στην κυριαρχία της σχέσης αξία - χρήμα - εμπόρευμα.

Από την άλλη πλευρά, μια ορισμένη «αριστερή» κριτική του Στάλιν, παρακινήμενη από αντισταλινικά συμπλέγματα και προ20συνεδριακά και μετα-20συνεδριακά, παραγνώρισε τη συγκεκριμένη ιστορική ανάλυση και του καταλόγησε το γιατί δεν πραγματοποίησε τον κομμουνισμό «εδώ και τώρα». Έτσι δικαιώθηκε η ολοκλήρωση της Μεγάλης προσαρμογής, συσκοτίστηκαν τα πραγματικά ιστορικά στοιχεία για τις μη αναγκαίες προσαρμογές στην προηγούμενη περίοδο που διευκόλυναν τη δημιουργία όρων για την επιτυχία της μεγάλης προσαρμογής.

Έτσι, τώρα καταφεύγουν στον αγνωστικισμό ή σε ευφυολογήματα του είδους «όπως δεν ξέραμε από τότε η λίμπιντο χαλάει τη δουλειά, το ίδιο δεν ξέρουμε από τότε πήρε λάθος δρόμο η Οχτωβριανή Επανάσταση».

Η τέτια προσαρμογή επέβαλλε το χωρισμό μορφής και περιεχομένου. Δηλαδή, «ενέσεις» των «καλών» του καπιταλισμού στον παραστρατημένο σοσιαλισμό, αφού ο καπιταλισμός έκανε μια μεγάλη επιστημονικο-τεχνολογική επανάσταση, ενώ ο σοσιαλισμός δεν έκανε. Τα «καλά» από δω, τα «κατά» από κει. Έτσι, επειδή η κρίση τώρα θίγει —πράγμα που δεν είχε συμβεί το '29-'31- τον «αναπτυσσόμενο σοσιαλισμό», τι το ρεαλιστικότερο από το να υποδείχονται γιατρικά και στις καθαρόαιμες καπιταλιστικές χώρες. Έτσι γινόμαστε

εποικοδομητικοί. Γι' αυτό και οι υμνολογίες στην τεχνολογία που «ανακουφίζει τον εργάτη», τα συνθήματα «να μάθουμε να ζούμε με τις μηχανές» και η εξύμνηση της τεχνοκρατίας.

Όμως, επειδή ο καπιταλισμός δημιούργησε «νέες καταστάσεις» που «δεν τις πρόβλεψε ο Μαρξ» κι επειδή αυτοί οι σπαθοφόροι του «πάντα ζωντανού Μαρξ» δεν πρέπει να διαβάζουν επιλήψιμα βιβλία σαν τις Grundrisse, αναθέτουν στους φιλόσοφους και οικονομολόγους να «λύσουν» το ζήτημα τι είναι οι «μισθωτοί επιστήμονες». Το ζήτημα βέβαια δεν το λύνει το κόμμα για να μη χάσει το κύρος του, ενώ δε χάλασε ο κόσμος αν το χάσουν οι φιλόσοφοι και οικονομολόγοι. Πολύ μαρξιστικά-λενινιστικά όλα αυτά. Το κόμμα παρααιτείται από τον κεφαλαϊώδη ρόλο του να καθορίσει σε ποια τάξη στηρίζεται...

Αυτή η ρώσικη σαλάτα αυτοαποκαλείται «ζωντανός μαρξισμός». Επειδή υπάρχει και κάποιος «δογματικός» μαρξισμός, μην το ξεχνάμε αυτό ούτε τις παλιές αγάπες, αλλά και να κρατάμε «εφεδρείες, όπως διδάσκει ο Στάλιν»... για κάποια ενδεχόμενη στροφή... που μπορεί να συμβεί...

Όπως η μηχανή στον κομμουνισμό δεν υποτάσσει τον εργάτη, αλλά συμβαίνει το αντίστροφο, έτσι και η οργάνωση στο σοσιαλισμό δεν υποτάσσει το σκοπό στις ανάγκες της συντήρησής της. Στον κομμουνισμό υπάρχει κοινωνικός καταμερισμός εργασίας που δεν έχει σχέση με τον κοινωνικό καταμερισμό εργασίας τον οποίο αναπτύσσει το κεφάλαιο. Ο κόμπος είναι η σχέση - αξία που γεννάει και αναπτύσσει καθορισμένες σχέσεις ιεραρχίας κλπ. κλπ. Αυτά, με την προσαρμογή που έγινε, δεν απομακρύνονται μονάχα στο μακρινό και ακαθόριστο μέλλον, αλλά και μετασχηματίζονται. Έτσι, η εικόνα μιας αναπτυσσόμενης καπιταλιστικής οικονομίας με τις «ρυθμίσεις της», τον κρατικό τομέα της, τις γιγάντιες εταιρείες της μπορούν εύκολα να θεωρηθούν, σύμφωνα με την προσαρμογή, κάτι σαν αναπτυσσόμενος σοσιαλισμός, αρκεί να διευθύνουν άνθρωποι που να διακηρύχουν ότι δεν είναι καπιταλιστές, γιατί δεν έχουν στο όνομά τους επιχειρήσεις. Ο απλός δρόμος της πραγμάτωσης του κομμουνισμού «εδώ και τώρα», χωρίς μεταβάσεις και μεσολαβήσεις που υποτίθεται πως αξιοποίησε την πείρα του σοσιαλισμού, προβάλλει μια θέση που μοναχά της οδηγεί σε πολλές συνέπειες. Η θέση αυτή είναι παρμένη άμεσα, κατευθείαν, από τις Grundrisse: Η ύπαρξη των υλικών όρων για τον κομμουνισμό. Δηλαδή το «παραλήρημα» του Μαρξ στο απόσπασμα για τις μηχανές. Το λάθος τους βρίσκεται στο ότι θεώρησαν πως η όλη υπόθεση είναι απλά να γίνει «ένα βήμα» μονάχα, παραφράζοντας το «σκαλοπατάκι» του Λένιν για το πέρασμα στο σοσιαλισμό από το μονοπωλιακό καπιταλισμό. Το «ένα βήμα» το δικό τους με το «σκαλοπατάκι» του Λένιν το χωρίζει άβυσσος από την άποψη των πρακτικών συνεπειών. Δεν εκφράζονται άμεσα οι υλικοί όροι στη συνείδηση. Αν συνέβαινε αυτό θα χαρακτήριζε τους επαναστάτες των πρώτων δεκαετιών του 20ού αιώνα η ηλιθιότητα, ενώ ο «πλούτος» και η «εξυπνάδα» θα χαρακτήριζαν όσους διατείνονται πως είναι τέτιοι στις τελευταίες δεκαετίες. Κι αυτό που χωρίζει —για να μιλήσουμε κομψά— τους «βολονταριστές» μαρξιστές από τους «επιστήμονες μαρξιστές», δεν είναι η αναγνώριση αυτής της αλήθειας, αλλά το πώς εννοούν και το πώς εφαρμόζουν αυτή την αλήθεια.

Τούτο δεν αποδείχεται μονάχα από αυτές ή εκείνες τις διατυπώσεις τους —και υπάρχει ολόκληρο εννοιολογικό σύστημα δικαιολόγησης της προσαρμογής—, αλλά κύρια από τη διαδικασία της πράξης. Θεωρητικά δεν έχουν ποτέ αποδεχτεί τη θέση «παραλήρημα» του Μαρξ. Και τούτο δεν είναι τυχαίο. (Ενα σύνθημα του 1947 «όλοι οι δρόμοι οδηγούν στον κομμουνισμό» δεν επαναλήφθηκε, γιατί ήταν «βολονταρισμός» όταν ήταν στο φόρτε της η «καταδίκη» της προσωπολατρίας.)

Η επικαιρότητα του κομμουνισμού, όσο κι αν απωθείται, διαστρέφεται ή γελοιοποιείται, είναι το μεγάλο δίδαγμα που βγαίνει για όποιον μελετήσει σε βάθος το πλήθος από τα όποια φαινόμενα αμφισβητούνται, ερμηνεύονται έτσι ή αλλιώς, αναθεματίζονται ή προβάλλονται. Και η επικαιρότητα αυτή θα παραμείνει σαν

μια αντικειμενική απαίτηση όσο παρατείνονται και περιπλέκονται τα προβλήματα που εμφανίζονται σαν αδιέξοδα της σημερινής εποχής. Και με αυτήν θα αναμετρηθούν οι γενιές του σήμερα και του αύριο.

Γιάννης Χοντζέας